

I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.70.1>
УДК 314.93:332.1

Я. Олійник, д-р екон. наук, проф., акад. НАПН України,
Ю. Перегуда, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КРИТЕРІЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ДО СЕРЕДЬОГО КЛАСУ В СТОЛИЧНОМУ МАКРОРАЙОНІ УКРАЇНИ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розкрито проблематику ідентифікації середнього класу в Україні на прикладі Столичного макрорайону. Показано, що наукові підходи, які застосовуються в зарубіжних наукових школах, не можуть бути використані в українських умовах через низку причин. Зокрема, низький рівень доходів у країні загалом спричинив зниження їх прийнятного рівня. До того ж через специфіку методологічної бази української державної статистики дані щодо середнього класу державні органи не збирають. Отже, сама лише ідентифікація середнього класу в українських умовах є суттєвою практичною та науковою проблемою. Одним з підходів, який дозволяє уникнути цих протиріч, є суб'єктивний метод, тобто соціологічне дослідження. У статті наведено дані такого дослідження, яке було здійснено в межах Столичного макрорайону. У результаті встановлено, що професійно-освітній рівень є одним з визначальних чинників, за яким у суспільному сприйнятті можна визначити середній клас.

Ключові слова: середній клас, критерії виділення середнього класу, Столичний макрорайон.

Вступ. Суть проблеми ідентифікації середнього класу (і суспільно-географічних аспектів такої ідентифікації, зокрема) полягає в такому. Поняття середнього класу широко застосовується в науковій літературі. Загальноприйнятим є твердження про те, що саме наявність численного середнього класу в країні сприяє її стабільному соціально-економічному розвитку. До того ж велика частка середнього класу в суспільстві свідчить про збалансований розподіл доходів. Для українських умов питання формування середнього класу має надзвичайне значення. По-перше, наразі гостро постала проблема забезпечення економічного зростання та збалансованого соціально-економічного розвитку. Як свідчить досвід інших країн, забезпечити такий розвиток, не маючи великої частки середнього класу, неможливо. По-друге, в Україні загострилася проблема рівномірного розподілу доходів серед населення. По-третє, тут має місце значна частка бідних у суспільстві. Отже, сприяння збільшенню чисельності середнього класу – це важіль, який дозволить комплексно розв'язати одразу низку принципівих проблем соціально-економічного розвитку країни.

Дискусії щодо ролі середнього класу в українській науковій літературі ведуться вже давно. Натомість нерозв'язаною залишається проблема ідентифікації середнього класу взагалі. Через низку причин (одна з яких – відсутність належних статистичних даних) чисельність середнього класу в Україні, як і критерії віднесення до нього, залишаються дискусійним питанням. У англомовній літературі тематика середнього класу опрацьована дуже детально. Однак через те, що характер соціально-економічного розвитку України суттєво відрізняється від країн-учасниць ОЕСР, неможливо прямо перейняти критерії віднесення до середнього класу, прийняті в цих країнах.

Суспільно-географічний аспект ідентифікації середнього класу важливий з багатьох причин. Головна з них – великі розбіжності між регіонами України не лише в рівні соціально-економічного розвитку та доходів населення, а й у якісних характеристиках економічного та соціального розвитку кожного з регіонів. Специфіка регіонального розвитку в Україні впродовж останніх десятиліть призвела до подрібнення загальнонаціонального соціально-економічного простору. Окремі територіальні утворення розрізняються не лише рівнем свого розвитку, але й роллю, яку відіграють у економіці. Так, можна відзначити такі "лінії диспропорції" у соціально-економічному розвитку: столичний регіон – периферійні регіони; сільська

місцевість – міська місцевість; великі міста – маленькі міста. Отже, некоректно говорити про єдині критерії приналежності до середнього класу в Україні. Натомість, якщо вести мову про проблему бідності, то тут загальнонаціональні критерії більш доречні.

Столичний макрорайон є найбільш соціально розвиненим. Через те, що він сформувався переважно довкола столиці та двох великих обласних центрів, саме тут розташовані території, які демонструють найвищий рівень соціально-економічного розвитку. Природно, що уявлення про приналежність до середнього класу в жителів цих територій суттєво відрізняється від тих, які сформувалися в населення інших регіонів країни. Тому питання ідентифікації середнього класу в Столичному макрорайоні вимагає окремого дослідження.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблематика середнього класу опрацьована дуже добре як у англомовній, так і в українській науковій літературі.

У англомовній літературі дослідження середнього класу розпочалися досить давно. Увага дослідників до питання майнового розшарування суспільства та його соціальних, економічних і політичних наслідків постала ще наприкінці XIX ст. Розподіл суспільства на класи відповідно до майнового стану, який наразі є загальноживим, був запропонований ще на початку 1960-х рр. Комплексні праці, присвячені середньому класу як соціальному та економічному явищу, були опубліковані наприкінці 1970-х рр. До авторів, які зробили найбільший внесок у дослідження цієї проблематики, слід віднести В. Bledstein [11] та S. Blumin [12]. Географічні аспекти в проблематиці середнього класу були присутні, фактично, завжди. Спочатку вони виявлялися в тому, що дослідження середнього класу відбувалися в контексті певної країни, а на пізніших етапах – у тому, що вивчення цього явища прив'язували до певної місцевості: сільських або міських населених пунктів, передмість або ж певних регіонів. Як приклад можна навести праці таких дослідників, як D. Ley [15], J. Ball [10]. Сучасні суспільно-географічні дослідження середнього класу характеризуються такими рисами, як вузька спеціалізація та проблемний підхід. В усій кількості публікацій переважають статті, присвячені лише певній проблемі, притаманній певній країні. До дослідників-географів, які переймаються проблематикою середнього класу, слід віднести M. Savage [16], B. Graham [14], I. Cosgrove [13].

У вітчизняній науці, у тому числі географічній, проблематика середнього класу тривалий час не розгля-

далася. На відміну від англомовного наукового середовища, у вітчизняній науці середній клас не виділявся і не досліджувався як такий. Отже, сучасні методичні та методологічні підходи в українській науці повністю спираються на науковий доробок зарубіжних шкіл.

Наразі українськими науковцями приділяється багато уваги вивченню середнього класу в Україні як явища, але головним чином такими дослідженнями опікуються вчені-економісти або соціологи. До дослідників, які зробили найбільший внесок у вивчення середнього класу, належать Е. Лібанова [8], Т. Постнова [9], Д. Василюк [2], В. Воднік [3]. Їхня увага зосереджена на таких аспектах проблеми, як рівномірність розподілу доходів в українській економіці, причини невеликої частки середнього класу в суспільстві, а також потенційна роль, яку може зіграти середній клас у поживленні економічної діяльності.

Серед географів складно виділити дослідників, які опікуються саме проблематикою середнього класу. Однак публікацій, у яких так чи інакше порушується це питання, доволі багато. Здебільшого розглядаються такі аспекти теми, як регіональні відмінності в частці середнього класу, проблема визначення критеріїв його ідентифікації. До таких дослідників можна віднести Д. Василюка [1], Ю. Головню [7].

Утім, можна стверджувати, що методологічна база, яка б дозволяла обґрунтовано виділяти частку середнього класу, аналізувати його роль у регіональному розвитку, відсутня. Отже, постає проблема розробки й обґрунтування системи критеріїв, за якими можливо було б ідентифікувати представників середнього класу з урахуванням специфіки українських умов, – і на загальнодержавному рівні, і на регіональному.

Мета статті – дати суспільно-географічну інтерпретацію об'єктивного дослідження середнього класу в Столичному макрорайоні України.

Виклад основного матеріалу. Питання ідентифікації середнього класу в Україні є окремою науковою проблемою. Наприклад, у державній статистиці таке поняття відсутнє, а наявні дані лише про бідність та її вияви. Натомість, оскільки середній клас і його дослідження займають значне місце й у науковій дискусії, і в аналітичній роботі, яку здійснюють органи державної влади, то існує нагальна потреба в ідентифікації цього явища та чіткого визначення кількості осіб, яких можна віднести до середнього класу.

Ідентифікація середнього класу сама по собі є складним завданням. Однак у країнах, де ця тематика розвивається давно, загальновизнані критерії віднесення до середнього класу розроблені. Методологія формулювання критеріїв віднесення до середнього класу доволі складна, до того ж може відрізнятися залежно від типу країни. Утім, виділяються два основні підходи до ідентифікації середнього класу: об'єктивний і суб'єктивний. В економічно розвинених країнах більш поширений об'єктивний підхід: урахування статистичних показників, а також результатів економічних досліджень, які можна представити в цифровому вигляді. У більшості країн ОЕСР такими критеріями є рівень доходів домогосподарства, тобто класова (майнова) приналежність родини асоціюється з обсягом річного доходу. Специфіка країн, які входять до ОЕСР, полягає в тому, що в них уже протягом кількох десятиліть має місце збалансований соціально-економічний розвиток, тобто родини, які

отримують аналогічний дохід, мають приблизно однаковий майновий стан, образ і рівень життя.

Суб'єктивний метод полягає в тому, щоб провести соціологічне дослідження й установити частку та характеристики середнього класу відповідно до суспільної думки. Недоліків у такого методу кілька. Основний з них той, що дані, отримані таким чином, неможливо зіставити з даними по інших країнах або навіть з даними іншого соціологічного дослідження, проведеного за іншою методикою. По-друге, подібний метод сам по собі передбачає певну невизначеність, адже респонденти не завжди можуть адекватно оцінити навіть власний рівень життя.

Проблема ідентифікації середнього класу в Україні має власні аспекти. Основний з них полягає в тому, що неможливо ідентифікувати середній клас за допомогою об'єктивного методу, адже в українській державній статистиці таке поняття як середній клас відсутнє. Ще однією проблемою є те, що велика частка національної економіки перебуває в "тіні", тобто в напівлегальному становищі. При цьому велика кількість людей, які мали б поповнити ряди середнього класу, працюють напівлегально.

Одним з підходів, який дозволяє оминати існуючі проблеми щодо ідентифікації середнього класу, є суб'єктивний підхід, тобто ідентифікація середнього класу шляхом проведення соціологічного опитування. У межах такого опитування можна встановити як частку середнього класу, так і ті критерії, за якими слід віднести громадян до того чи іншого майнового класу.

В українських умовах для точнішої ідентифікації середнього класу доцільно застосовувати обидва методи, але, за браком статистичної інформації, саме суб'єктивний є дієвішим. Окрім цього, українська державна статистика не дозволяє ідентифікувати середній клас у невеликих адміністративних утвореннях, так само як не дозволяє виявити й охарактеризувати актуальні критерії такої ідентифікації. Державна статистика просто не оперує низкою важливих понять, які вже є невід'ємною складовою способу життя середнього класу. З іншого боку, дослідження середнього класу шляхом соціологічного опитування має свої недоліки. Утім, такі недоліки стосуються соціологічних досліджень в Україні взагалі, а не тільки тих, що висвітлюють проблематику середнього класу.

Авторами статті було проведено соціологічне опитування, у межах якого переслідувалися дві основні цілі: установити частку представників середнього класу в Столичному макрорайоні та виявити критерії, за якими громадяни відносять себе до середнього класу. Отримані результати дослідження (час проведення – I та II квартали 2018 р.) були інтерпретовані таким чином. Респондентам було запропоновано вказати, за якими критеріями доцільно відносити людей до середнього класу. При цьому малося на увазі, що йдеться про ідентифікацію середнього класу саме в українських умовах. Отримані результати були розподілені відповідно до ваги. При цьому було знайдено середнє значення ваги для кожного показника. Максимальне значення (100 %) означає, що даний показник найважливіший для кожного жителя, тоді як 0 % – що він не важливий ні для кого. З усього переліку відповідей було відібрано десять найбільш вагомих показників. Були отримані такі результати (табл. 1).

Таблиця 1. Вага критеріїв приналежності до середнього класу в Столичному макрорайоні (за даними соціологічного опитування, %)

Критерії приналежності до середнього класу	Середній рівень важливості
Загальний рівень добробуту домогосподарства	95 %
Річний грошовий дохід домогосподарства	90 %
Загальний рівень освіти людини (освітньо-професійний)	85 %
Наявність власного житла та іншої нерухомості в родині	80 %
Самоідентифікація із середнім класом	75 %
Загальний рівень культури	70 %
Фактична професія людини	70 %
Рівень соціалізації та інтеграції до ринку праці	70 %
Наявність власного автомобіля в родині	65 %
Регулярність подорожей за кордон	60 %

Джерело: розраховано авторами за результатами опитування

Як видно з даних, отриманих шляхом обробки результатів соціологічного опитування, уявлення українського суспільства про середній клас хоча й корелюють із загальносвітовими, але мають власну специфіку.

Значення загального рівня добробуту як головного критерію віднесення до середнього класу цілком природне і відповідає самій ідеї розділення суспільства на класи за майновою ознакою. Упродовж останніх двох десятиріч в українському суспільстві відбувалися процеси, які можна охарактеризувати як ланцюжок кризових явищ. Не беручи до уваги кілька періодів, упродовж яких спостерігалася відносна стабільність, можна сказати, що українське суспільство пережило кілька соціально-економічних потрясінь, у результаті яких такий фактор як матеріальне благополуччя набув особливого значення. В умовах, коли соціальні гарантії від держави мінімальні та продовжують зменшуватись, лише особистий добробут сприймається як певна гарантія. Принципово, що саме особистий добробут є важливішим критерієм, аніж просто річний дохід. На нашу думку, таке явище має місце через особливості ціннісної шкали в українському суспільстві взагалі.

Рівень грошових доходів як критерій віднесення до середнього класу має таке саме значення, як і загальний рівень добробуту. За нашими розрахунками, його значення (за 10-бальною шкалою) становить 95 % проти 90 % для загального рівня добробуту. У більшості розвинених країн світу саме річний обсяг доходу домогосподарства визначає майнову приналежність родини. Той факт, що в суспільній свідомості в Україні грошовий дохід поступається місцем загальному добробуту, може бути наслідком специфіки способу життя в країні. Оскільки в українському суспільстві низький рівень довіри до державних інституцій, банківської системи тощо, то сам по собі грошовий дохід не має настільки визначальної цінності. До того ж специфіка життя в Україні така, що велика кількість сімей уже забезпечена житлом. Відсутність такого явища як іпотечне кредитування, а також розвиненої страхової медицини дещо нівелює загалом значення грошового доходу. Отже, рівень добробуту української родини залежить також від того, наскільки вона інтегрована до суспільства, які соціальні зв'язки має.

На відміну від більшості країн, у сприйнятті українського суспільства освітньо-професійний рівень людини дуже важливий для того, аби віднести її до середнього класу. Причин такої відміни ми вбачаємо кілька. По-перше, українському суспільству притаманна наявність великого доходу в людини, що не має навіть вищої освіти. У розвинених країнах є таке правило: чим вищий рівень освіти в людини, тим вищий рівень її доходів. Натомість в українських умовах такий зв'язок не простежується. Отже, у розумінні середньостатистичного жителя країни-учасниці Європейського Союзу наявність

великого доходу є результатом або високої кваліфікації, або володіння власним бізнесом, що також передбачає високий рівень освіченості. Водночас у соціальних умовах країн-учасниць ОЕСР доступ до суспільних благ, політичного впливу пропорційний рівню доходу. В українських умовах (особливо в умовах Столичного макрорайону) наявність грошового доходу самого по собі може мало що значити. Саме тому у свідомості українського суспільства дуже важливий такий додатковий критерій як рівень освіти. По-друге, в українській свідомості підвищення соціального статусу означає, певною мірою, наближення до еліти країни (культурної, інтелектуальної). Отже, більшість громадян не воліють відносити до середнього класу співвітчизників, які вирізняються лише рівнем доходу.

Те саме можна сказати і про володіння житлом. У більшості країн ринок житла дуже розвинений, урегульований і перебуває під контролем держави, тобто людина, яка орендує житло, так само соціально захищена, як і людина, яка проживає у власній оселі. В українських умовах, особливо в Столичному макрорайоні, сім'я соціально захищена лише за умови, що вона володіє власним житлом. Наявність власної оселі (квартири або приватного будинку) ототожнюється в суспільній свідомості зі стабільністю, і саме тому особиста нерухомість є ознакою приналежності до середнього класу.

Принциповим є те, що всі представлені дані стосуються, у першу чергу, Столичного макрорайону. Загальнонаціональні критерії (якщо їх можна сформулювати) виглядатимуть зовсім по-іншому. На наш погляд, принципове значення освітньо-професійний рівень при ідентифікації середнього класу має саме для столичного регіону, у тому числі через велику кількість заможних людей узагалі. У ситуації, коли заможна людина не є винятком і в певних соціальних колах достатньо високий рівень добробуту притаманний більшості, саме такі характеристики, як освіченість і професія, визначають класову приналежність. До того ж професія багато в чому впливає на спосіб і рівень життя, проведення вільного часу.

Та обставина, що значна частка населення макрорайону припадає на Київ, вплинула й на ставлення до власного автомобіля. Наявність індивідуального транспорту, з-поміж основних критеріїв належності до середнього класу, є чи не останньою. Це можна пояснити специфікою організації інфраструктурної сфери міста і відсутністю нагальної потреби в тому, аби мати власний автомобіль. Проте наявність власного житла за своєю вагою грає одну з визначальних ролей. В умовах, коли правила (формальні й неформальні) на ринку житла не лояльні до жителів, наявність власної нерухомості є основною гарантією захищеності від соціально-економічних потрясінь. Власне, таку ситуацію можна вважати специ-

фічною рисою саме Столичного макрорайону, оскільки ринок нерухомості в ньому найменш ліберальний.

Висновки. Основною проблемою дослідження середнього класу в Україні є його ідентифікація. Брак статистичної інформації, а також проблеми з інтерпретацією існуючих даних не дозволяють застосувати ту методологію дослідження середнього класу в Україні, що використовується в інших країнах. Отже, установити чисельність і характеристики середнього класу в Україні за допомогою об'єктивного підходу можна тільки з великою часткою умовності. Натомість можливе дослідження середнього класу за допомогою суб'єктивного методу, тобто шляхом соціологічного опитування. Незважаючи на те, що даний метод має кілька суттєвих недоліків, в українських умовах він цілком доречний. Пряме опитування жителів Столичного макрорайону дозволило встановити критерії, за якими, у суспільній свідомості, громадяни належать до середнього класу.

Було встановлено, що найбільшу вагу (у суспільній свідомості) мають такі критерії, як загальний рівень добробуту та грошових доходів, тобто середній клас асоціюється, у першу чергу, саме з матеріальним достатком. Майже таку саму вагу має рівень освіти, а професійний статус і рівень культури, хоча й менш важливі, але теж визначають приналежність до середнього класу. Іншими словами, у суспільній свідомості людина лише з достатніми доходами навряд чи буде асоціюватись із середнім класом. Професійно-освітній рівень для більшості респондентів виявився тим критерієм, за яким людина стає членом середнього класу. Можна стверджувати, що, оскільки професійно-освітній рівень має таку вагу, у суспільній свідомості середній клас постає не лише як сукупність людей з високим доходом, але як спільнота, яка виконує певні соціальні та політичні функції.

Столичний макрорайон має свою специфіку ідентифікації середнього класу. При тому, що в даному регіоні вищий рівень доходів, критерії віднесення до середнього класу тут також вищі. Слід звернути увагу на те, що наявність автомобіля не є визначальним чинником належності до середнього класу, а наявність власного житла, хоча і значно важливіша, але все одно не настільки вагома, як сукупний річний дохід або професійно-освітній рівень. Суспільно-географічними особливостями ідентифікації середнього класу в даному випадку є те, що комплексна соціально-економічна ситуація в регіоні вплинула на формування в ньому власного бачення поняття середнього класу. Отже, у Столичному макрорайоні та його спільноті вироблені відмінні від загальноукраїнських критерії ідентифікації середнього класу.

Список використаних джерел:

1. Василюк Д. Я. Професійний статус та рівень освіченості як критерій належності до середнього класу суспільства / Д. Я. Василюк // Вісн. Прикарпатського ун-ту. Сер. Економіка. – 2012. – № 9. – С. 339-342.
2. Василюк Д. Я. Розвиток середнього класу в Україні з позиції нової ідеології його функціональності / Д. Я. Василюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 843-847.

3. Водник В. Д. Середній клас як суб'єкт соціальнополітичних процесів в умовах побудови громадянського суспільства в Україні / В. Д. Водник // Вісн. Нац. ун-ту "Юридична академія України" імені Ярослава Мудрого. Сер. Філософія. Філософія права. Політологія. Соціологія. – 2016. – № 3. – С. 30-42.

4. Головне управління статистики Житомирської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>.

5. Головне управління статистики Київської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kievobl.ukrstat.gov.ua>

6. Головне управління статистики Чернігівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chernigivstat.gov.ua>.

7. Головня Ю. І. Детермінанти розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні / Ю. І. Головня // Економічний простір. – 2014. – № 90. – С. 88-96.

8. Лібанова Е. М. Трансформаційні процеси, соціальна стратифікація і перспективи становлення середнього класу / Е. М. Лібанова // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 2. – С. 34-60.

9. Поснова Т. В. Роль середнього класу в системі економічної безпеки / Т. В. Поснова // Економічний простір. – 2016. – № 109. – С. 109-120.

10. Ball J., Kemp S. (2004) The social geography of child care: Making up a middle-class child. *British Journal of Sociology of Education*. P. 229-244.

11. Bledstein B. (1976) The Culture of Professionalism. *The Middle Class and the Development of Higher Education in America*.

12. Blumin S. (1989) The emergence of the middle class : Social experience in the American city 1760-1900.

13. Cosgrove I., Jackson R. (2015) The geography of recreation and leisure.

14. Graham B., Ashworth G., Tunbridge J. (2016) A geography of heritage : Power, culture and economy. Routledge.

15. Ley D. (1997) The new middle class and the remaking of the centrality.

16. Savage M. (2014) Property Bureaucracy & Culture : Middle Class Formation in Contemporary Britain.

References:

1. Vasylyuk D.Ya. Profesijnij status ta riven osvichenosti yak kryterij nalezhnosti do serednogo klasu suspilstva // Visnyk Prykarpatskogo universytetu. Ser."Ekononika, №9, 2012. – S. 339-342.

2. Vasylyuk D.Ya. Rozvytok serednogo klasu v Ukrayini z pozyciy inovoyi ideologii i jogo funkcionalnosti // Globalni ta nacionalni problemy ekonomiky, №2, 2015. – S. 843-847.

3. Vodnik V.D. Serednij klas yak subyekt socialnopolitychnyh procesiv v umovah pobudovy gromadyanskogo suspilstva v Ukrayini // Visnyk Nacionalnogo universytetu "Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudrogo". Seriya: Filosofiya, filosofiyaprava, politologiya, sociologiya, №3, 2016. – S. 30-42.

4. Golovne upravlinnya statystyky Zhytomyrskoyi oblasti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>

5. Golovne upravlinnya statystyky u Kyjivskij oblasti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://kievobl.ukrstat.gov.ua>

6. Golovne upravlinnya statystyky u Chernigivskij oblasti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.chernigivstat.gov.ua>

7. Golovnya Yu.I. Determinanty rozvytku malogo ta serednogo biznesu v regioni // Ekonomichnyj prostir, №90, 2014. – S. 88-96.

8. Libanova E.M. Transformacijni procesy, socialna stratifikacija i perspektivy stanovlennya serednogo klasu // Ekonomika i prognozuvannya, №9.

9. Posnova T.V. Rol serednogo klasu v systemi ekonomichnoyi bezpeky // Ekonomichnyj prostir, №109, 2016. – S. 109-120.

10. Ball J., Kemp S. (2004) The social geography of child care: Making up a middle-class child. *British Journal of Sociology of Education*. P. 229-244.

11. Bledstein B. (1976) The Culture of Professionalism . *The Middle Class and the Development of Higher Education in America*.

12. Blumin S. (1989) The emergence of the middle class : Social experience in the American city 1760-1900.

13. Cosgrove I., Jackson R. (2015) The geography of recreation and leisure.

14. Graham B., Ashworth G., Tunbridge J. (2016) A geography of heritage : Power, culture and economy. Routledge.

15. Ley D. (1997) The new middle class and the remaking of the centrality.

16. Savage M. (2014) Property Bureaucracy & Culture : Middle Class Formation in Contemporary Britain.

Надійшла до редколегії 07.05.18

Олійник Я., д-р екон. наук, проф., акад. НАПН України,
Перевода Ю., асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КРИТЕРИЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ К СРЕДНЕМУ КЛАССУ В СТОЛИЧНОМ МАКРОРАЙОНЕ УКРАИНЫ: ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Раскрыта проблематика идентификации среднего класса в Украине на примере Столичного макрорайона. Показано, что научные подходы, применяемые в зарубежных научных школах, не могут быть использованы в украинских условиях по ряду причин. В частности, низкий уровень доходов в стране в целом вызвал снижение их приемлемого уровня. К тому же, в силу специфики методологической базы украинской государственной статистики, данные по среднему классу государственные органы не собирают. Следовательно, одна только идентификация среднего класса в украинских условиях является существенной практической и научной проблемой. Одним из подходов, который позволяет обойти эти противоречия, является субъективный метод, то есть социологиче-

ское исследование. Авторами статьи приведены данные такого исследования, которое было осуществлено в границах Столичного макрорайона. В результате установлено, что профессионально-образовательный уровень является одним из определяющих факторов, по которым в общественном восприятии следует относить к среднему классу.

Ключевые слова: средний класс, критерии среднего класса, Столичный макрорайон.

Oliinyk Y., Dr. of Economic, Prof., Acad. of National Academy of Sciences of Ukraine,
Pereguda Y.A., PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PROFESSIONAL-EDUCATIONAL LEVEL AS THE CRITERIA OF THE MIDDLE-CLASS PARTICIPATION IN THE CAPITAL REGION OF UKRAINE: SOCIAL-GEOGRAPHICAL INVESTIGATION

The article reveals the identification problems of the middle class in Ukraine, on the example of the capital's macro-district. It shows that scientific approaches applied in foreign scientific schools cannot be using in Ukrainian conditions because number of reasons. In particular, the low level of income in the country as a whole caused a decline in the acceptable level of income. That is, the sense of term "middle class" in Ukrainian conditions has a completely different context. On the other hand, the Ukrainian national currency has a larger purchasing power, than us dollar has, for example. Therefore, one cannot directly compare the incomes of Ukrainian citizens and the incomes of residents of economically developed countries. In addition, due to the specific nature of the methodological base of Ukrainian state statistics, the state does not collect data on the middle class. Consequently, the identification of the middle class in Ukrainian conditions is an important practical and scientific problem. One of the approaches that makes it possible to circumvent these contradictions is the subjective method, that is, the carrying out of sociological research. The authors of the article present the data of such an investigation, which was made within the frontiers of the Metropolitan macro-district. As a result, authors found the vocational and educational level is one of the determining factors, which in the public perception should be attributed to the middle class. Because of the survey, it was established that property criteria, after all, are decisive in identifying the middle class. At the same time, the level of education and profession is important as the level of income. This allows us to conclude that public opinion in Ukraine identifies the middle class not only as a group of people with a certain level of income, but also as a community with high levels of education and self-awareness. For the capital's macro-district of Ukraine, its own characteristics of middle class have few characteristic. Although the income level of the population in this macro-region is the highest, the criteria for identifying the middle class are also high. It is significant that the understanding of the middle class in Ukrainian society has its own specifics. For the Ukrainian class is not required the availability of their own housing or their own car. The level of well-being measured as a whole by the level of income that the household receives.

Key words: middle class, middle class criteria, the capital's macro-district.

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.70.2>
УДК 911.5/9

П. Шищенко, д-р геогр. наук, проф.,
О. Гавриленко, канд. геогр. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ГЕОЕКОЛОГІЯ В НАУКОВО-ОСВІТНЬОМУ ВИМІРІ

Розглянуто становлення геоecологічної парадигми, а також різні тлумачення змістовної сутності геоecології. Проаналізовано завдання міжdisciplinарної геоecології та її прикладний антропоцентричний аспект, на основі якого мають формуватися планувально-проектні рішення. Розкрито методи оцінних і прогностичних геоecологічних досліджень, що служать установленню ступеня придатності геоecосистем для різних видів діяльності та обґрунтування проектів природокористування. Виходячи з важливості засвоєння студентами знань про дестабілізацію природного середовища як природно-техногенного цілого, обґрунтовано доцільність викладання прикладної геоecології як окремої навчальної дисциплини. Розкрито зміст і послідовність застосування інноваційних активних методів у навчальному процесі, зокрема методу проектів. Наведено приклад проектної діяльності студентів у разі обрання конкретної теми проекту з дисциплини "Геоecологія України".

Ключові слова: геоecосистеми, геоecологічне оцінювання та прогнозування, обґрунтування проектів природокористування, метод проектів, геоecологічна освіта.

Постановка проблеми. Сучасна тенденція екологізації розвитку різних наук спричинила формування нових наукових дисциплин на стику географії та екології, що супроводжується гострими дискусіями щодо їхніх цілей, завдань і змісту. Через різні трактування змістовної сутності геоecології проблема полягає у визначенні її головної мети – застосування екологічного підходу до вивчення географічного середовища й установлення вимог до його господарського використання. Порівняно з класичною екологією, геоecологія має ширший погляд на природну складову системної взаємодії суспільства і виробництва, що надає їй суттєвих переваг у розробленні шляхів розв'язання нагальних екологічних проблем.

Геоecологія поєднує традиційну географічну прив'язку до просторової диференціації території та екологічний підхід до оптимізації географічного середовища. Установлення придатності геоecосистем для конкретних видів природокористування потребує використання оцінювальних геоecологічних досліджень, де головною проблемою є визначення провідних критеріїв оцінки негативних наслідків різних господарських впливів на природу. Імовірно негативні зміни природного середовища і небезпечні процеси, посилені технічними засобами, потребують розроблення спеціальних прогностичних методів дослідження. Усвідомлення відповідальності за

розв'язання геоecологічних проблем сприяє актуалізації екологічної складової національної системи освіти в Україні. Вища освіта потребує якісних змін, розроблення й упровадження новітніх методів і підходів з використанням найкращого зарубіжного досвіду.

Аналіз попередніх досліджень. У наукових працях, присвячених упровадженню екологічного підходу до географічних досліджень, тривають дискусії щодо змістовної сутності, цілей, завдань і змісту геоecології. Зокрема, у праці [11] геоecологія трактується як міжdisciplinарна наука, що вивчає незворотні процеси та явища у природному середовищі, зумовлені надмірним антропогенним впливом. Геоecологією ще називають галузь географії, що стосується будь-яких аспектів оптимізації взаємодії суспільства з природою [2]. Також її трактують як науковий напрям, що вивчає екосферу в процесі її інтеграції із суспільством [5]. На прикладний антропоцентричний аспект геоecології вказується у праці [9]. Найповніший аналіз методологічних аспектів геоecології наведений у [12].

Активно досліджуються питання щодо застосування інноваційних методів у навчальному процесі. Справедливе твердження про те, що для студентів принципово важливим є засвоєння знань про дестабілізацію приро-